

L'ARÇ BLANC I L'ORACLE D'AGAMÈMNON

ETNOBOTÀNICA DE 'CRATAEGUS
MONOGYNA' JACQ.

Daniel Climent i Giner

A les vores de torrents i rierols, a les fronteres fresques i assolellades dels boscos, o als límits dels camps de cultiu, dominen les bardisses espinoses. Unes eficaces dissuasores pel pas dels humans i els herbívors domesticats, que no poden travessar-les impunement sense deixar-s'hi bocins de roba o de pell. Rosàcies com l'aranyoner (*Prunus spinosa*), l'esbarzer (*Rubus ulmifolius*)¹ o els rosers silvestres (*Rosa* sp.) hi imposen la llei, al costat de l'espinalb o arç blanc *Crataegus monogyna* Jacq., un arbret capaç d'ocupar també, solitari i orgullós, tossals potencialment boscosos.

L'arç blanc és una planta vigorosa que ha servit de patró a uns altres fruiters: atzerolers (*Crataegus azarolus*), pereres (*Pyrus* sp.) i pruneres (*Prunus* sp.) empeltats sobre l'arç blanc beuen la saba vivificant del tronc sobre el qual creixen i es reencarnen cada estiu en nous i agradables fruits; fins i tot *L'Encyclopédie* (1757) se'n fa ressò en afirmar que el nesprer (*Mespilus germanica*) empeltat en un arç blanc «*donne des nèfles en plus grande quantité et de meilleur goût*».

La longevitat de l'arç blanc és tan notable que a Normandia serveix per delimitar els cantons de les propietats rurals. Una resistència cantada pel «príncep dels poetes» a la França del Renaixement, Pierre de Ronsard (1524-1585), en l'oda *Le bel aubépin*.

¡Viu, gentil arç blanc!
Viu sense fi,
viu sense que mai el tro,
la destrai, els vents
o el temps
et puguen enderrocar.²

No és estrany que els hel·lenòfils romans assumiren el mot grec *krataios* (κραταίος; “força”, “vigor”) per anomenar aquest arbre; un nom que més tard faria servir el pare de la taxonomia, el suec Carl von Linné

¹ Vegeu l'article «Barroc albarzer» (MÈTODE 55, tardor 2007).

² «Or vis, gentil aubépin,/ Vis sans fin,/ Vis sans que jamais tonnerre./ Ou la cognée, ou les vents,/ Ou les temps/ Te puissent ruer par terre.»

El metge Andrés Laguna (1499-1559) va traduir el Dioscòrides al castellà. En referir-se a *Crataegus monogyna* (en aquella època, *Oxycanta*, que en grec significa “espina que punxa”) comenta: «...me acuerdo siendo moçacho, haver ido à coger muchas vezes majuelas: que así llaman el fructo de la Oxycàta.» En la imatge, la pàgina del Dioscòrides on es parla de l'arç blanc.

(1707-1778), per designar *Crataegus*, no tan sols l'espècie sinó tot el gènere.³

La fusta, dura i resistent, ha estat molt apreciada en torneria per fer instruments de tota mena, des de fusos per filar fins estaques per matar els llegendaris vampirs a Sèrbia i a Croàcia. I com que la llenya fa bon foc i millor carbó, des de ben antic es va haver de regular la tala d'aquests arbres amb lleis com la irlandesa *Aithig fedo* o «fusta comunitària» (Mac Coitir, 2003).

La riquesa en espines⁴ fortes i lacerants ha originat fitònims amb el significat de «tanca espinosa»,⁵ com l'anglès *hawthorn*, els neerlandesos *haagdoorn* i *hagedoorn*, i el noruec *hagtorn*. I el mateix s'expressa en

³ El gènere *Crataegus*, amb unes 1.250 espècies, ocupa fonamentalment zones temperades i subtropicals de l'hemisferi nord.

⁴ Mentre que les espines són rames agudades, els agullons són formacions epidèrmiques que salten fàcilment per pressió lateral; malgrat això, s'han fet servir com a sinònims, com recullen alguns fitònims valencians i mallorquins potser derivats d'aguller: *garguller*, *engarguller*, *garbuller*, *garaüller*, *graüller*, *agraüller*, *garganyer*...

⁵ Del primitiu germànic *Hecke*, “tanca”, “bardissa”, han derivat l'anglès *hedge*, l'alemany *Hag*, els neerlandesos *haag* i *hage*, i el noruec *hag*; i seguits del substantiu “espina”: *thorn* (anglès), *Dorn* (alemany), *doorn* (neerlandès) o *torn* (noruec).

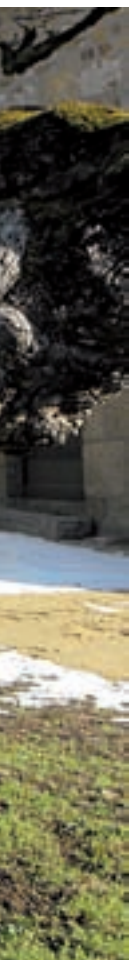

L'arç blanc és una planta tan longeva que l'*aubépine* de Saint Mars sur la Futaie, a la regió del Pay de la Loire, d'uns mil cinc-cents anys, és considerat l'arbre més vell de França i un dels més antics d'Europa.

una llengua tan allunyada com l'euskera, on rep el nom d'*arantzazu*, «bardissa d'espins/espines».⁶

Les espines, inicialment suaus, verdes i guarnides de petites i efímeres fulles, es fan tan fortes que a Rússia els fusters les empraven com a claus. Són temudes pel dolor que provoquen alhora que s'ha considerat que fan dormir, com recull el fitònim islandès *svefnthorn* (“espí de la son”). Aquesta capacitat somnífera figura en llegendes com la *Völsungasaga* (*Saga dels volsungs*), on l'heroi Sigurd (Sigfrid) dorm amb una espina d'arç blanc a la bella però esquerpa Brynhildr (Brunilda); i a rondalles com *La bella dorment del bosc*, la qual s'adorm –tant en la versió francesa de Perrault (*La belle au bois dormant*) com en l'alemanya

⁶ A partir del substantiu *arantz*, “espí/espina” + sufix abundancial *zu*; ètim potser relacionat amb el mossàrab *arça*, “bardissa”, antecessor d'un dels nostres fitònims, *arç blanc* (vegeu «Barroc albarzer», del mateix autor, a MÈTODE núm. 55, tardor de 2007, pàg. 57).

© MÈTODE

dels germans Grimm (*Dornröschen*)— en punxar-se amb el fus de filar, el típic instrument fet amb aquesta fusta.

Les bardisses, entre el món dels homes (cases, cultius, camins) i el nemoral dels déus (boscos), faciliten l'*aparició* de marededéus o similars: a l'antiga Roma la nimfa Carna —venerada als turons que envoltaven la primitiva urbs— portava com a atribut una rama d'arç blanc. Molts ordes religiosos, en colonitzar espais ocupats per les bardisses, acabaren adaptant el nom als monestirs, com el cistercenc Santa Maria de la Santa Espina, a la vall del riu Bajoz (Valladolid).

Les bardisses d'arç blanc són ideals perquè a la seua ombra «cada pastor explique la seua història»,⁷ o s'hi posen seients perquè «hi parlen els ancians i es bressolen els amants».⁸ Però també perquè «els joves amants exhale tendres paraules» (Burns)⁹ i s'acaronen fins i tot més enllà de la mort, com evoca el romanç castellà «del Conde Niño»¹⁰ en referir-se a les tombes dels amants:

De ella nació una rosa
de él un espino albar
crece el uno, crece el otro
los dos se van a juntar.

En acomiadar-se l'hivern, les rames de l'arç blanc s'omplen de fulles de base estreta i limbe dividit en lòbuls arrodonits més llargs que amples. Com va escriure el metge renaixentista Andrés Laguna (1499-1559),¹¹ «*son de tal manera cortadas que en su extremo se parecen a las del apio*». I s'han considerat galactogèniques, com llegim en el *Codex Zabálburu* (s. XIV): «*para faser venir leche ala muger toma las fojas del espino albar i cuese las con qual quier leche i da lo ala muger i avra abondo*».

■ LES FLORS DE MAIG

Antigament només es consideraven dues estacions climàtiques, el «bon temps» i el «mal temps», que començaven quaranta dies després de cada equinocci: l'1 de novembre per anunciar la mort de la natura, i l'1 de maig, quan l'alegria esclatava per rebre la nova estació. Alguns pobles

⁷ «*Every shepherd tells his tale/ under the hawthorn in the dale*», del poema melancòlic *Il Penseroso* (1645), de John Milton.

⁸ «*The Hawthorn bush, with seats beneath the shade, For talking age or whispering lovers made*», del poema pastoral *The deserted village* («El llogaret abandonat»), de l'angloirlandès Oliver Goldsmith (1730-1774).

⁹ «*Tis when a youthful, loving, modest pair/ In other's arms, breathe out the tender tale*», en *The Cotter's Saturday night*, del poeta nacional escocès Robert Burns (1759-1796).

¹⁰ Anònim, del segle XV-XVI. Parla dels amors entre el fill d'un comte i la filla de la reina. Com que aquesta rebutjava la unió, va manar matar el jove, i la princesa va morir de tristor. Però, soterrats, l'amor era més fort que la mort i va perdurar en la bardissa entrellaçada de roser silvestre i arç blanc. Hi ha una versió musicada, cantada pel valencià Paco Ibáñez (1934-).

¹¹ Traductor al castellà del llibre sobre plantes medicinals *De materia medica*, del metge, farmacòleg i botànic grec del segle I dC Dioscòrides Pedaci.

© Emili Laguna

Les flors de l'arç blanc es fan servir per preparar tisanes com a tònic cardíac i per combatre l'insomni. El flavonoide quercetina, un antioxidant present en les flors, és el responsable d'aquestes propietats.

© Emili Laguna

dels boscos caducifolis (celtes, germànics, bascos, eslaus) incloïen pautes de dendrolatria o veneració als arbres i ornaven els creuaments de camins amb garlandes d'arç blanc, espectacularment florit i desbordant de juvenívola joia; una relació fenològica fixada en fitònims com el francès *bois de mai*, el neerlandès *meidoorn*, o els anglesos *may*, *maytree*, *maybush*, *maythorn*, *mayblossom*, *mayflower*.¹² Això ha inspirat poemes com la *Court of Love*, on l'iniciador de la lírica anglesa, Geoffrey Chaucer (1340-1400), recomana que tot el seguici vaja el primer de maig a agafar «*flouris fres, and branche and blo-ome*» («flors fresques, i rames i capolls»), i:

a gaudir del bell florir de l'arç blanc
que, bellament ornat amb un vestit alb,
omple a vessar l'ull dissolt amb l'encant de maig.¹³

¹² Mentre un morfema *-mai/May/mei-* fa referència al mes, la resta indica un aspecte de la morfologia vegetal: arbre (*tree*), arbust (*bush*), espina (*thorn/doorn*) o flor (*flower, blossom*).

¹³ En l'anglès de l'època, molt afrancesat: «*Marke the faire blooming of the Hawthorne tree/ Who finely clothed in a robe of white/ Fills full te wanton eye with May's delight.*»

Les fulles de l'arç blanc són de base estreta i limbe dividit en lòbuls arrodonits més llargs que amples.

En el món cèltic, on determinats arbres indicaven l'inici dels mesos del calendari lunar,¹⁴ l'arç blanc s'associava a la sisena lluna del cicle anual (entre els actuals 1 i 25 de maig).

Al seu torn, el fitònim català *santperemàrtir* és una metonímia que associa el nom de la planta al del dia del seu ús, atès que a la serralada pirenenca del Cadí s'eixia al camp la vespra de l'1 de maig (el 30 d'abril, sant Pere Màrtir) i s'hi escampaven garlandes d'arç blanc per afavorir les collites; eixe dia, a Anglaterra netejaven de teranyines els jardins i els estables amb branques d'arç blanc; i a les granges del nord-est de França es penjaven rames florides a l'entrada dels estables per evitar que hi accediren unes aranyes anomenades *sorcières* ("bruixes"). Aquest poder apotropaic¹⁵ ja el trobem a l'antiga Roma, on Ovidi conta que «[la nimfa Carna]... diposità la branca d'arç blanc [...] sota la petita finestra que il·lumina l'habitació [del nen sense nodrissa...] i a

¹⁴ Un alfabet-calendari de tretze mesos, l'Ogham, que transmetien els druides (*derwydd*). Segons Robert Graves (1895-1985) en les llengües cèltiques *arbre* equival a *lletra*, i l'arç blanc o *huathe* representa la sisena lletra del alfabet druídic, el so *h aspirada* (Graves, 1998).

¹⁵ Adjectiu referit als objectes màgics o amulets que conjuren, desvien o anul·len els influxos malignes o els problemes derivats d'una acció que fita el llinard d'allò permès.

«LES ESPINES DE L'ARÇ BLANC, INICIALMENT SUAUS, VERDES I GUARNIDES DE PETITES I EFÍMERES FULLES, ES FAN TAN FORTES QUE A RÚSSIA ELS FUSTERS LES EMPRAVEN COM A CLAUS. SÓN TEMUDES PEL DOLOR QUE PROVOQUEN»

partir d'aleshores les aus (els *striges* o "vampirs") respectaren el bressol» (*Fasti* vi: 165-169).¹⁶

La relació entre l'inici del bon temps i la florida de l'arç blanc figura en dites com la nord-irlandesa «*ne'er cast a clout 'til may is out*» ("no et llesves la roba fins que floresca [l'arbre de] maig")¹⁷, i la francesa «*dejà est passé l'hiver, que l'aubépine fleurit et que la rose s'épanuit*» ("ja ha passat l'hivern, perquè l'arç blanc ha florit i també ho ha fet el roser"); tot i això, en el calendari republicà francès (1793-1806) en què cada dia es dedicava a un animal, planta o eina de camp, a l'*aubépine* li assignaren el 4 de Floréal (24 d'abril) en lloc del més adient 12 d'aquest mes (1 de maig).

■ UNA FLOR ORNAMENTAL DE PECULIAR AROMA I PROPIETATS MEDICINALS

La conspícua i alba floració que cobreix l'esquelet espinós ha originat fitònims com l'alemany *Waissdorn*

¹⁶ «[...] *de spina subditur alba qua lumen thalamis parua fenestra dabat. Post illud nec aues cunas uiolasse ferentur.*»

¹⁷ En anglès canònic correspondria a «*cast not clout may be out*».

© Valentín Rodríguez

(*waiss*, «blanca», i *dorn*, «espina»), l'anglès *whitethorn*, l'italià *biancospino* i el català *arç blanc*; del llatí *alba spina* deriven el francès *alba épine* > *aubépine*, l'occità *albespin*, el català *espinalb* > *espinal*, el castellà *espino de flor blanca*, *espinalbo* o *espino albar*, i el gallec *espinho albar*; la mateixa associació la trobem en llengües cèltiques, com el gal·lès *ddraenen wen* (*ddraenen*, «espina»; *wen*, «blanc»), el bretó *spennenn-gwenn*, el gaèlic escocès *sgitheach geal* i el gaèlic irlandès *sceach gheal* («tanca blanca»); i en llengües eslaves com el serbi o croat, *beli glog* (de *beli*, «blanc»). La cobertura floral és tan esplèndida que sembla un abillament de luxe digne només de personatges tan rellevants com els indicats pels fitònims valencians «bolquerets de la Mare de Déu» o «del Nostre Senyor», o «robeta de la Mare de Déu».

Les flors s'agrupen en corimbos, cadascuna fins el mateix nivell atès que els respectius pedicels són de diferent llargària. En cada flor, una vintena d'estams d'anteres rosades envolten el pistil, tot publicitat per una corol·la de cinc pètals blancs i delicats, i protegit per un calze de cinc sèpals verd-rogençs. El pistil és rematat per un estigma discoïdal on s'enganxa el pol·len

portat per les abelles que hi han trescat. Amb el nèctar de compensació preparen una mel de consistència cremosa i un poc granulosa, color d'ivori, flaire perfumada i sabor dolç.

Malgrat que tothom coincideix en la bellesa de les flors, pel que fa a l'aroma les opinions són discrepants: mentre que per a uns la flaire de l'*espino de olor* és una pudor repulsiva, per a uns altres resulta agradable, com per als turcs, que fan servir una rama florida com a símbol eròtic.

Com és que la mateixa flor d'arç blanc pot evocar quelcom tan oposat com el sexe i la mort? L'explicació potser està en una de les substàncies que sintetitza, la trimetilamina $[N(CH_3)_3]$, una amina volàtil originada en iniciar-se la descomposició del peix i que també apareix en les vaginosis lleus. Una flaire difícil de definir, com reconeixia Marcel Proust (1871-1922) en parlar de «*l'odeur amère et douce des aubépine*» («la flaire amarga i dolça dels espinalbs»).

Seria possible que aquest antagonisme haguera originat disparitats culturals d'origen etnobotànic? En els primitius mons hel·lènic i romà l'arç blanc es considerava infaust. I potser el mateix passava a les Illes Britàniques: en la mitologia gal·lesa l'arç blanc s'identifica amb el malèvol Yspaddaden Penkwar, el Cap dels Gegants que tracta d'impedir el casament de sa filla Olwen i que exigeix una dot de tretze tresors impossi-

bles d'aconseguir; a Irlanda, un dels noms de l'arç blanc és *sceith*, relacionat amb l'arrel indogermana *sceath* o *sceth*, “dany, torbació, desconcert”,¹⁸ i es considerava que tallar-ne un atreia la ira dels déus. També entre els antics alemanys la planta tenia un poder malèfic, com recull la llegenda *Stodderstubben* (“tronc de captaire”) en què un exemplar d'arç blanc enviava desgràcies a qui intentava tallar-lo (Gubernatis, 2002).

A partir del segle I aC les Illes Britàniques van patir una nova invasió cèltica, de gals belgues i parisís, que introduïren el culte orgiàstic, faust i sagrat de la planta (Cornish, 1941). Canvis semblants degueren donar-se a Grècia i Roma, on l'arç blanc passà a usar-se com a torxa nupcial.¹⁹ Tot i això l'antic substrat cultural ha perdurat a Anglaterra fins fa almenys dues generacions: una informant de 77 anys d'un llogaret del sud d'Anglaterra ens recordava que a casa de la seua àvia no deixaven entrar rames florides d'arç blanc perquè ho consideraven auguri de mort.

No és la trimetilamina, però, el component més interessant, sinó el flavonoide quercetina, un antioxidant capaç de regenerar el tocoferol (vitamina E), alliberar les cèl·lules de peròxids i radicals lliures, o frenar la producció d'òxid nítric durant la inflamació. Per aconseguir els millors efectes es recomana collir les flors en primavera, just abans que l'alba les òbriga, i dessecar-les el més ràpidament possible en un lloc airejat i a l'ombra; i guardar-les sense xafar-les en saquets o caixes lliures d'humitat. Les tisanes preparades amb eixes flors (amb fulles o sense) es poden prendre sovint, sense perill d'acumulació ni de toxicitat; constitueixen un excel·lent tònic cardíac i regulen les palpitations del cor i la pressió sanguínia; i, com que tenen efectes sedants i antiespasmòdics, actuen contra l'insomni i els desordres neurovegetatius.

■ EL FRUIT

En passejar durant la tardor pels boscos eurosiberians i mediterranis subhumits, es pot observar que les bardisses que els fan de frontera es transmuten progressivament en un fugaç mostrari cromàtic de fulles, drupes i baies.

No som els únics a apreciar aquest estacional tresor gastronòmic: l'algaravia que es percep al voltant d'arbres, arbustos i lianes replets de fruits indica que les grans rebaixes en les botigues de llepolies silvestres

Les cireretes de pastor, un dels noms amb què es coneix els fruits de l'arç blanc, pengen en ramellets i destaquen pel seu color vermell intens.

**«DES DE MITJAN JULIOL FINS QUE LA
TARDOR ANUNCIA ELS PRIMERS FREDS
HIVERNALS, L'ARÇ BLANC OFEREIX LES
CIRERETES DE PASTOR: PETITES DRUPES
ESFEROÏDALS DE LA MIDA D'UN PÈSOL,
AMB UN ÚNIC PINYOL I AMB LA POLPA
LLEUGERAMENT DOLÇA»**

¹⁸ De *sceth* derivaria el verb anglès *scathe* (“perjudicar”). (Graves, 1983).

¹⁹ Plutarc (46-120 dC) descriu a *Quaestiones romanes* la comitiva nocturna que portava la núvia a casa dels sogres; hi havia tres xiquets, cadascun amb un utensili propi de la vida a la llar: un fus, una filosa i una torxa encesa d'arç blanc.

han començat: «*Season of mists and mellow fruitfulness*» (“estació de boires i dolça abundància”) com diria el poeta romàntic anglès John Keats (1795-1821). I en aquest magatzem ple a vessar de fruita tan nutritiva com abundant, conspicus representants de diferents famílies botàniques competeixen en oferta de sabors, colors, fragàncies i virtuts, amb l'objectiu d'atraure i recompensar els golafres mamífers i aus. Animals que transformaran els sucres vegetals en nutritius greixos per garantir-se un hivern confortable, o un viatge marcat pel rastre de les llavors femades amb les restes no digerides dels seus festins. Un cicle dispersor que assegura la supervivència mútua de la planta i la fauna associada i que es produeix mentre les fulles abandonen les espinoses rames i enriqueixen el sòl per tancar l'imprescindible cicle geoquímic que manté la vida en qualsevol ecosistema.

Les acídules groselles (*Ribes*), els culinaris mirtils o nabius (*Vaccinium*), els dolços arboços (*Arbutus*), els delicats murtons (*Myrtus*), i les ubèrrimes móres d'albarzer i gerdons (*Rubus*) es mostren com a delicioses i refrescants menges silvestres als eficients dispersors d'unes llavors atractivament empaquetades. I des de mitjan juliol fins que la tardor anuncia els primers freds hivernals, l'arç blanc ofereix les cireretes de pastor: petites drupes esferoïdals de la mida d'un pèsol, amb un únic pinyol (> *monogyna*) i amb la polpa lleugerament dolça, farinosa (*Mehlbeere*, “baia farinosa”, en alemany) i rica en vitamina C. Molt abundants, pengen en ramellets i quan maduren tenen la pell d'un vermell tan intens que en àrab es feia servir de comparança: «és més roig que la cirereta de pastor» (Awam, 2003). Un reclam infal·lible per a ocells frugívors com els pit-rojos (*Erithacus rubecula*), busquerets de capell (*Sylvia atricapilla*), trencapinyols (*Coccothraustes coccothraustes*) i tords (*Turdus philomelos*), la qual cosa explica els fitònims gascons *pan d'audèth* i *bréda aulenta*²⁰ (“pa de pardal”), i els francesos *pain des oiseaux* i *poire de oiseau*.

En general, abunden els noms que identifiquen popularment aquestes drupes amb cireres, peres o pomes, adjectivades d'una manera o d'una altra: les nostres cireretes de pastor o d'espinal, pometes de pastor o de sant Jaume equivalen als castellans *cerecica* o *manzaneta de pastor*, i *pera de la Virgen*; en l'idioma vèneto les anomenen *perussolèr*, i en francès *poire a bon Dieu*, *poiriettes* i *cenelles* (del llatí *acinus*, “gra de raïm”, i origen del nom de *cenellier*, com també es designa l'arbre).

²⁰ *Bréda* potser prové de l'anglès *bread*, “pa”; de fet Gascunya i Aquitània van estar molts segles sota el domini anglès.

Els fruits de l'arç blanc són rics en pectina, i s'utilitzen per preparar gelees. També es fan licors, amb mètodes semblants en llocs culturalment tan distints i distants com l'Alcoià i Sa Kartvelo (Geòrgia).

Malgrat l'escassa polpa, les cireretes de pastor (*majuelas*, en castellà) han fet part de l'alimentació humana més antiga, com apuntava el botànic català Pius Font i Quer (1888-1964) en el seu llibre *Plantas medicinales* (1962):

Las majuelas fueron pasto del hombre desde remotas épocas, cuando todo aprovechaba para su mantenimiento; en las habitaciones lacustres prehistóricas se han hallado restos de ellas, principalmente los cuescos de sus frutos.

Les fulles, mastegades, calmen la fam alhora que incrementen la sensació de benestar i d'energia vital. En determinades zones de Castella el nom del fruit és *pan y queso*, atès que en èpoques de penúria les fulles (el «pa»?) i els fruits (el «formatge»?) eren el darrer recurs alimentari de la gent. I tot i que el nom anglès més estès és el de *haws*, o *haigs*, a les zones pròximes a Gal·les el més comú és *bread and cheese* (“pa i formatge”), que les persones grans associen a les èpoques de fam, com a Irlanda, on hi ha la dita resignada «*When all fruit fails, welcome haws*» (“quan fallen els fruits, benvingudes són les cireretes de pastor”). I a Armènia era freqüent moldre els fruits d'*aloleni* (ալոլենի), per afegir-los a la farina i millorar el sabor del pa.

Amb els fruits, rics en pectina, es fan gelees després de bullir-los, triturar-los, filtrar-los i tornar-los a bullir amb sucre; una gelea que a Luisiana sol acompanyar la carn, mentre que a Kazakhstan és un tabú dietètic afegir a la carn la gelea de *dolana*. També es fan licors, amb mètodes semblants, en llocs culturalment tan distints i distants com l'Alcoià (migjorn valencià) i Sa Kartvelo (Geòrgia), en general per maceració en aiguardent de les cirretes de pastor (*kunelis*, კუნჯიოსი, en georgià).

■ ELS ANTAGONISMES CULTURALS DE L'ARÇ BLANC

L'arç blanc ha patit episodis culturalment antagònics. Des del segle x va ser venerat pels cristians anglesos, que suposaven que havia servit per fer no tan sols la corona d'espines de Jesús, sinó el bàcul gràcies al qual el seu tutor, Josep d'Arimatea, i uns deixebles van poder arribar a Anglaterra per amagar-hi el sant Graal (el calze del Sant Sopar); segons la llegenda, en arribar a Glastonbury, aleshores una petita illa en una marjal prop de Gal·les, estaven tots tan cansats (*weary*) que van anomenar el lloc Wearyall (> Weerall). Josep d'Arimatea, trist i desanimat, va estacar el bàcul i el va deixar plantat. Per a sorpresa de tots, a l'endemà li havien sorgit brots anunciadors d'un nou arç blanc que no tan sols floria en primavera, sinó també per Nadal (var. *biflora* o *praecox*); i, entusiasmats pel milacre, hi van construir la primera església a terres britàniques. D'aquest episodi se'n va fer ressò segles més tard el poema de Richard Pyerson *Life of Joseph of Arimathea* (1520),²¹ uns versos del qual cantaven:

Tres arços que creixien a Weerall
florien i feien fulles per Nadal
tan fresques com les de maig, quan el rossinyol
lluïta per refilar tan clar com el cristall.²²

El lloc va esdevindre màgic, ja que, ves per on!, també s'hi van «trobar» els ossos del rei Artús i unes suposades restes de l'artúrica Avalon.²³ Segles més tard, però, els fanàtics puritans (calvinistes anglesos) van considerar tot això com un succedani de l'antic culte cèltic als arbres, i durant la guerra civil (1642-1649) prèvia a la dictadura de Cromwell van tallar l'arbre.

²¹ Poema citat en *Albion revisited* (novembre 2006, volum 26, pàgina 118).

²² Originalment «*Three hawthorns also that groweth in werall/ Do burge and bere grene leaves at Christmas/ As freshe as other in May when ye night-yingale/ wrestles out her notes musicall as pure as glas.*» En anglès actual seria: «*Three hawthorns also that grow in Weerall/ Do bloom and bear green leaves at Christmas/ As fresh as other in May when the nightingale/ Wrestles out her notes musical as pure as glass.*»

²³ Hom suposa que Avalon vol dir «l'illa de les pomes», ja que en l'idioma gal·lès la paraula *afal* (<*aval*) significa «poma»; tot i això caldria revisar que s'entenia aleshores per *poma*, ja que en una altra llengua indoeuropea –l'antic sànscrit– *abala* fa referència a un *Crataegus*.

© Valentín Rodríguez

Posteriorment se n'hi va plantar un altre,²⁴ una rama florida del qual s'envia regularment per Nadal al cap de la monarquia britànica.

Setanta anys abans d'aquell dendrocidi, l'arç blanc havia estat l'excusa d'un episodi de fanatisme en què uns altres calvinistes, els hugonots francesos, no van ser els botxins sinó les víctimes. El 24 d'agost de 1572, festa de sant Bartomeu, els catòlics parisencs van eixir al carrer a matar els hugonots que hi havien acudit a presenciar la boda entre un príncep dels seus, Enric de Navarra, i la princesa catòlica Margarida de Valois. L'endemà, quan els catòlics semblaven tips de matar, es va fer córrer la veu que al cementiri dels Innocents un arç blanc havia florit rejuenit i fortificat per la sang herètica; això va redoblar l'ardor dels assassins per continuar la massacre animats per allò que consideraven una complicitat divina manifestada a través de l'ar-

²⁴ El 9 de desembre de 2010 uns insensats van tornar a atacar el Glastonbury Thorn tallant les branques amb una serra.

© Valentin Rodríguez

L'arç blanc pot viure solitari però també agrupat. La seua natura antagonica també s'estén a l'àmbit cultural, ja que ha patit episodis amb significats ben diferents: religiosos, màgics i històrics.

bre; anys més tard Enric, esdevingut catòlic, va substituir els Valois i inaugurà una nova dinastia a França, els Borbons.

No és l'únic episodi que relaciona un canvi dinàstic i l'arç blanc. Durant l'epflog de la Guerra de les dues Roses, a Anglaterra, Ricard III de York va perdre el cavall,²⁵ la batalla i la vida a mans d'Enric VII Lancaster; també va perdre la corona –símbol reial i objecte real–, que va ser trobada sobre un arç blanc. En reconeixement, Enric VII va adoptar com a emblema de la nova dinastia Tudor no tan sols la rosa doble –vermella (Lancaster) i blanca (York)– sinó també l'arç blanc, les fulles del qual ornem l'escut d'armes i la corona que presideix la tomba del rei, a la Lady Chapel de l'Abadia de Westminster.

²⁵ «A horse! A horse! My kingdom for a horse!». Acte 5, escena IV de l'obra Richard III (1591), de William Shakespeare.

■ LA PLANTA I L'ORACLE D'AGAMÈMNON I CLITEMNESTRA

Tot just abans d'eixir cap a Troia, Agamèmnon va sacrificar sa filla Ifigènia per aconseguir bons vents; i un oracle li va predir que per morir hauria d'estar alhora «dins i fora de casa, eixut i mullat, vestit i despullat, menjat i afamat». Nou anys després, en tornar a Mice-nes, la seua esposa Clitemnestra l'esperava amb ànsies de fer-li pagar la mort de sa filla. Esquil, Sòfocles i Eurípides descriuen el que va succeir: en arribar al palau, Agamèmnon es va dirigir al jardí a prendre un bany; quan ficava un peu a la banyera i mentre mossegava una poma, Clitemnestra i el seu amant Egist li van llançar una xarxa damunt i el van matar. D'aquesta manera es complia la profecia: estava dins i fora de casa (al jardí); eixut i mullat (un peu dins la banyera i l'altre fora); vestit i despullat (cobert per una xarxa); menjat

i afamat (amb un bocí de poma dins la boca).

Doncs bé, l'arç blanc sembla un epítom, un compendi, del doble sentit d'aquell oracle en la mesura que reuneix condicions antagòniques. Així, pot viure solitari però també agrupat. I com que sol formar tanques i bardisses frontereres és lícit dir que està alhora «dins i fora» de boscos i de propietats. És capaç d'ocupar des del capdamunt de les muntanyes mediterrànies fins als fons de les valls i les vores dels rius, és a dir d'estar «eixut i mullat». És apreciat tant quan es vesteix de flors i de fruits com quan els perd i deixa visibles les espines que defensen les propietats. I quan fa de patró per a uns altres arbres està alhora vestit (amb altres ornaments) i despullat (de si mateix). La seua flaire es pot associar tant a la corrupció com al sexe i a l'amor. I, pel que fa als afectes conjugals, l'arç blanc pot illuminar amb torxes el matrimoni i emparar les infidelitats femenines, com invoquen les dones adúlteres a la Kabília algeriana de Djurdura, a l'Atlas del Tell:

¡Salut, arç blanc!

Tot i que els homes t'han dit espí albar
jo t'anomene el caid ["jutge"] que mana.
Transforma el meu marit en un ase
a qui jo faré portar la palla.²⁶

L'arç blanc combina perill i remei. S'adverteix contra les doloroses punxades que ocasiona i alhora es recomana com a medecina per regular la tensió sanguínia i les alteracions neurovegetatives, aprofitant que produeix efectes antagònics d'activació i esmortiment. L'arç blanc és una clínica maternal, que diverses espècies d'aus trien per posar-hi els nius, i alhora un tanatori, on sovint trobem cadàvers de petits rèptils i mamífers que el capsot o capsigrany (*Lanius senator*) i el seu germà el botxí (*L. excubitor*) –èmuls ornítics de Vlad Țepeș o Vlad Dracul– han empalat per esquar-

© Valentín Rodríguez

**«L'ARÇ BLANC COMBINA
PERILL I REMEI. S'ADVERTEIX
CONTRA LES DOLOROSES
PUNXADES QUE OCASIONA I
ALHORA ES RECOMANA COM
A MEDECINA PER REGULAR
LA TENSÍO SANGUÍNIA
I LES ALTERACIONS
NEUROVEGETATIVES»**

terar-los amb més facilitat o per guardar-los com en un rebost.

I com que les flors i els fruits marquen tant l'entrada com l'eixida del bon temps, la «tanca blanca» escocesa –*sgitheach geal*– o irlandesa –*sceach gheal*– representa en ambdós folklores la frontera amb l'*otherworld* ("l'altre món"), vigilada per *fairies* o "fades"; aquestes tenen un paper vicari al de la nimfa romana Carna, la del ramell d'arç blanc a la mà, responsable de controlar l'apertura o el tancament de les portes, tant les físiques com les que marquen la frontera entre la vida i la mort. I, segons la llegenda artúrica hi ha un exemplar secret d'arç blanc a l'ombra del qual jeu soterrat el druida Merlí, el preceptor bretó (celta) del rei Artús, a l'espera del moment apropiat per tornar a la vida i instaurar la justícia al món.²⁷

En definitiva, tot un conjunt de fites culturals (simbòliques, medicinals, gastronòmiques, lingüístiques,...)²⁸ que fan de l'arç blanc un veritable tresor etnobotànic digne de ser gaudit. ☺

BIBLIOGRAFIA

- AWAM, A., 2003. *El libro de agricultura de Al Awam*. Junta de Andalucía. Consejería de Agricultura y Pesca. Sevilla.
- CORNISH, V., 1941. «Historic Thorn Trees in the British Isles». In *Nature*, 148 (desembre 1941)
- FONT I QUER, P., 1962. *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado*. Labor. Barcelona
- GRAVES, R., 1983. *La diosa blanca: gramática histórica del mito poético*. Alianza. Madrid.
- MAC COITIR, N., 2003. *Irish Trees. Myths, Legends & Folklore*. Colour Books Ltd. Irlanda.
- GUBERNATIS, A., 2002. *Mitología de las plantas* (pàgina 106). J. J. Olañeta. Palma de Mallorca.

Daniel Climent i Giner. Professor de Ciències de la Natura a l'IES Badia del Bayer, Alacant.

²⁷ En la versió castellana de *The Golden Bough* (1922), de l'antropòleg escocès James George Frazer, es tradueix inapropiadament *hawthorn* (*Crataegus monogyna*) per «atzeroler», «acerolo» (*C. azerolus*).

²⁸ Aquest treball ha gaudit de l'ajuda, revisió, suggeriments i millores de persones a qui vull donar les gràcies: Antoni Agelet, Félix Barriuso, Antoni Belda, Chiara Dalpane (Emilia-Romagna), Pepe Facal (Galícia), Pilar Filgueira, Anna Dèlia Gisbert, Elisa Guillamón, Leandre Iborra, Mar Langa, Carles Martín, Tessa Martín (Anglaterra), Suzanne Rita McCavana (Irlanda), Rubén Mendoza, Laia Mulet, Joan Muntané, Tornike Orjonikidze (Sa Kartvelo), Enric Pellín, Emma Pogosyan (Armènia), Meruert Sarsebaeva (Kazakhstan) i Rachel Spanswick (Anglaterra).

²⁶ «*Eslam âli koum, a id'mim./ Medden semman ak id'mim/ Nek semmar' ak k'aid' el h'akim!/ Ergaz iou al terredh d'agehim./ Ad' r'efs elsâbbir' alim!*». Hanoteau, Adolphe (1867): *Poesies populaires de la Kabylie du Jurjura*. Challamel. París.